

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.74

DOI <https://doi.org/10.32782/39221484>

Германов С. А.,

майор поліції, проректор

Донецького державного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ НЕПОВНОЛІТНІМИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В УКРАЇНІ

SOCIAL-ECONOMIC MEASURES TO PREVENT JUVENILE ILLEGAL SEIZURE OF VEHICLES IN UKRAINE

В статті розглядаються проблеми удосконалення соціально-економічних заходів запобігання вчиненню неповнолітніми незаконного заволодіння транспортними засобами в Україні. Вказується, що проблема корисливої кримінально протиправної діяльності завжди пов'язувалась із незадовільним рівнем економічного забезпечення та соціального захисту, відсутністю достатньої кількості робочих місць, що примушує осіб шукати альтернативні способи матеріального забезпечення. Не дивлячись на це, в контексті заволодіння транспортними засобами взагалі та вчинення такого діяння неповнолітніми особами зокрема, структура загальносоціального запобігання має бути скорегована відповідно до специфіки ювенальної злочинності. Звертається увага на те, що коливання курсу іноземної валюти, зміна (хоч і не значна) прожиткового мінімуму призводять до підвищення орендодавцями орендної плати за житло, зміни цін на паливо, продукти харчування тощо, у зв'язку із чим співвідношення соціальної допомоги та реальних потреб внутрішньо переміщених осіб є незадовільним. Підсумовується, що особливу увагу держава має приділяти удосконаленню забезпечення роботи критичної та транспортної інфраструктури, подолання наслідків військової агресії. Наразі в ускладнених умовах економічного функціонування правоохоронні органи все частіше фіксують факти збільшення кількості випадків вчинення кримінальних правопорушень проти власності, зокрема, це також стосується і незаконного заволодіння транспортними засобами. Із урахуванням того факту, що неповнолітні особи ще не здатні повноцінно відчувати негативний соціально-економічний вплив, логічним вирішенням такої проблеми є сприяння економічному розвитку дорослого оточуючого середовища, в якому вони виховуються.

Ключові слова: неповнолітні, незаконне заволодіння, транспортний засіб, кримінальне правопорушення, загальносоціальне запобігання, соціально-економічні заходи, злочинність.

The article examines the problems of improving socio-economic measures to prevent illegal possession of vehicles by minors in Ukraine. It is indicated that the problem of self-interested criminal activity has always been associated with an unsatisfactory level of economic security and social protection, the lack of a sufficient number of jobs, which forces people to look for alternative ways of financial support. Despite this, in the context of taking over vehicles in general and committing such an act by minors in particular, the structure of general social prevention should be adjusted according to the specifics of juvenile crime. Attention is drawn to the fact that there is no mechanism for determining the amount of this type of social assistance at the regulatory level, which is why it is not correlated with the minimum living wage and other reasons for price policy changes (for example, inflation). Fluctuations in the exchange rate of foreign currency, changes (although not significant) in the subsistence minimum lead to landlords increasing the rent for housing, changes in the prices of fuel, food products, etc., due to which the ratio of social assistance and the real needs of internally displaced persons is unsatisfactory. It is concluded that the state should pay special attention to improving the operation of critical and transport infrastructure, overcoming the consequences of military aggression. Currently, in the complicated conditions of economic functioning, law enforcement agencies are increasingly recording the facts of an increase in the number of cases of criminal offenses against property, in particular, this also applies to the illegal possession of vehicles. Taking into account the fact that minors are not yet able to fully feel the negative socio-economic impact, the logical solution to such a problem is to promote the economic development of the adult environment in which they are brought up.

Key words: minors, illegal possession, vehicle, criminal offense, general social prevention, socio-economic measures, crime.

Постановка проблеми. Кримінально протиправна діяльність неповнолітніх осіб є актуальною для сучасного українського суспільства проблемою, вирішення якої ускладнено негативною економічною та загостреною політичною ситуацією в країні. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану процес запобігання злочинності значно загальмувався, що зумовлено як низкою безпекових факторів, так і відсутністю доступу до окремих, тимчасово окупованих територій. З урахуванням сучасних тенденцій, формування безпекового середовища має передбачати створення нового, дієвого механізму запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються неповнолітніми особами, зокрема, такими діяннями є незаконне заволодіння транспортними засобами, що відповідно до статистичних даних є достатньо розповсюдженим та негативним соціальним феноменом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються неповнолітніми особами взагалі та незаконному заволодінню транспортними засобами зокрема є достатньо актуальною для наук кримінально-правового циклу, що зумовлює достатньо велику кількість праць, присвячених розв'язанню низки проблем. Розгляду особливостей кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом присвятили свої праці такі вчені як: О. М. Джуза, В. П. Ємельянов, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, О. М. Литвинов, М. О. Свірін та інші. Водночас, негативні кількісно-якісні показники свідчать про необхідність удосконалення підходу до створення сучасного механізму запобігання незаконному заволодінню неповнолітніми транспортними засобами, що і зумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Метою статті є визначення особливостей загальносоціального запобігання вчиненню неповнолітніми незаконного заволодіння транспортними засобами в Україні.

Викладення основного матеріалу. Відтак, сучасна кримінологія на сьогоднішній день максимально відходить від загальновизнаного уявлення про механізм запобігання кримінальним правопорушенням. Це можна пояснити з точки зору трансформації держа-

ви та суспільства, що певним чином призвело до переродження безпосередньо злочинності. Реалії сьогодення свідчать про неможливість забезпечити повноцінний тривірневий вплив на кримінально протиправну діяльність як через правові та фактичні наслідки дії режиму воєнного стану, так і через обмежений перелік заходів та засобів, які можуть бути застосовані щодо кримінальних правопорушників. Реалізація кримінально-правової та кримінологічної політики завжди була ускладнена відсутністю інструментів та механізмів, достатніх позитивно впливати на неповнолітніх осіб, що наразі має наслідком періодичні коливання динаміки та інтенсифікацію криміногенних загроз в цій частині. Такий стан справ можна корелювати як із незадовільним рівнем розвитку ювенальної юстиції та відсутністю сучасних способів кримінологічної ідентифікації потенційних загроз, так і з небажанням законодавця визнавати рівень ризиків ювенальної злочинності, які можуть дестабілізувати всю систему запобігання протиправній діяльності. Традиційний кримінологічний підхід до проблеми злочинності передбачає створення тривірневої системи запобігання кримінальним правопорушенням: загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного. Водночас, все більше вчених наполягають на доцільності перегляду такого розуміння та створення більш сучасного механізму боротьби зі злочинністю. Однак, не дивлячись на це принципових зрушень в цій частині зроблено не було, у зв'язку із чим наразі будь-які пропозиції доцільні виключно у прийнятій в кримінологічній науці площині.

М.О. Семенишин вказує, що теоретичне та практичне значення визначення на доктринальному рівні змісту та суті зазначеного поняття полягає в такому: на теоретичному рівні розширені межі знань щодо такого суспільно небезпечного діяння, а також обґрунтовано певні шляхи його подолання; на практичному рівні створено відповідні алгоритми дій, спрямованих на удосконалення механізму запобіжної діяльності; необхідність формування правових дефініцій зумовлюються наявністю проблем у запобіганні тому чи іншому виду злочину (у цьому разі незаконному заволодінню транспортними засобами)

та низькою ефективністю діяльності у цьому напрямі; чітке визначення будь-якого поняття дає можливість уточнити цілі, завдання та параметри діяльності (межі, повноваження, можливості) усіх суб'єктів запобігання злочинам (як спеціалізованих, так і неспеціалізованих); формулювання поняття «запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами», своєю чергою, дає змогу уточнити зміст кримінологічної характеристики цього злочину, а також усіх рівнів запобіжної діяльності у цьому сенсі (загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального); наукове обґрунтування змісту зазначеного поняття та його системоутворюючих ознак, крім цього, створює відповідне підґрунтя для розробки проблем віктимологічного запобігання та латентності такого виду злочинів. Під «запобіганням заволодінню транспортними засобами» слід розуміти діяльність, яку здійснюють згідно із законом уповноважені державою особи та інші суб'єкти, що діють на добровільних засадах, із недопущення скоєння такого злочину, усунення його причин і умов, переривання розпочатої злочинної діяльності на різних стадіях її здійснення, а також притягнення суб'єктів скоєння цього злочину до кримінальної відповідальності та застосування до них інших заходів кримінально-правового впливу [1]. Відтак, загальносоціальне запобігання є найбільш широким поняттям, яке дозволяє вирішувати проблеми зростання кількісного показника кримінально протиправної діяльності за декількома напрямками, які надають можливість здійснити позитивний вплив шляхом усунення детермінантів, зумовлених прогалинами у різних сферах державного управління. Проблема корисливої кримінально протиправної діяльності завжди пов'язувалась із незадовільним рівнем економічного забезпечення та соціального захисту, відсутністю достатньої кількості робочих місць, що примушує осіб шукати альтернативні способи матеріального забезпечення. Не дивлячись на це, в контексті заволодіння транспортними засобами взагалі та вчинення такого діяння неповнолітніми особами зокрема структура загальносоціального запобігання повинна має бути скорегована відповідно до специфіки ювенальної злочинності.

Логічно, що соціальна та економічна сфера сприяють появі детермінантів, які здійснюють факультативний вплив на появу у неповнолітніх умислу на вчинення кримінальних правопорушень. Це особливо актуалізується в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану у зв'язку із масовими внутрішніми переміщеннями із тимчасово окупованих територій та зон активних бойових дій, зовнішньою міграцією, втратою громадянами майна, житла та робочих місць. Однак, складність запобіжної діяльності щодо неповнолітніх осіб ускладнюється тим, що їх кримінально протиправна поведінка часто має підґрунтям прогалини у вихованні з боку їх родини та близького оточення. Фактично, причини та умови ювенальної злочинності детерміновані деструктивним впливом загальносоціальних факторів на батьків неповнолітніх, внаслідок чого останні не здатні задовільнити часто навіть базові потреби своїх дітей.

Незаконне заволодіння транспортними засобами відрізняється за механізмом реалізації кримінально протиправного умислу від інших кримінальних правопорушень, які мають корисливі мотиви. Протягом останніх років в кримінологічній науці вчені часто звертались до проблематики помилкового віднесення досліджуваного протиправного діяння до кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту саме через невідповідність суб'єктивної сторони іншим правопорушенням, передбаченим у цьому розділі. Теоретично, незаконне заволодіння транспортним засобом не може бути пов'язано ані з порушенням правил безпеки дорожнього руху, ані з експлуатацією транспорту, якщо воно не реалізується нетиповим способом, який може порушувати положення у сфері безпеки руху. Водночас, як свідчить судова практика, здебільшого, неповнолітні, вчиняючи такі діяння переслідують корисливий мотив, спрямований як на заволодіння безпосередньо транспортним засобом, так і окремими цінностями, які в ньому знаходяться.

Так, відповідно до вироку Андрушівського районного суду Житомирської області від 03.11.2015 року (справа №: 272/347/15-к, провадження № 1-кп/272/28/15), 06 березня 2015 року близько 23 години 40 хвилин обвину-

вачений за попередньою змовою з іншою особою, з метою заволодіння транспортним засобом, підійшли до території господарства, де на узбіччі знаходився транспортний засіб марки ЗАЗ-968М. Реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на заволодіння чужим майном, неповнолітні відчинили двері транспортного засобу марки ЗАЗ-968М та таким чином потрапили до середини салону автомобіля. Продовжуючи свої злочинні дії, направлені на незаконне заволодіння транспортним засобом, прикладаючи зусилля, виштовхали транспортний засіб марки ЗАЗ-968М на проїжджу частину провулку 8-го Березня м. Андрушівка Житомирської області в результаті чого намагалися незаконно заволодіти автомобілем, вартістю 5170 гривень 37 копійок з урахуванням ознак зносу на момент вчинення кримінального правопорушення, чим заподіяли матеріального збитку потерпілому на вищезазначену суму. Однак своїх злочинних дій не довели з причин, що не залежали від їх волі, тобто не вчинили усіх дій, які вважали необхідними для доведення злочину до кінця, оскільки були помічені сторонніми особами та розуміючи, що їх злочинні дії викриті, з місця вчинення намагались втекти, залишивши викрадений транспортний засіб марки ЗАЗ-968М на дорозі.

Допитаний в судовому засіданні обвинувачений свою вину визнав та пояснив, що 06 березня 2015 року близько 21 години він зустрівся з товаришем та пішли прогулятися. Проходячи в нічний час по провулку 8-го Березня м. Андрушівка, поряд з територією господарства побачили автомобіль марки ЗАЗ-968М зеленого кольору. Він запропонував оглянути автомобіль, відшукати в салоні та викрасти цигарки. Спочатку вони відштовхали автомобіль від будинку, щоб з вікон їх не побачили. Двері автомобіля не були замкнені, обвинувачений відкрив їх сів до автомобіля на водійське сидіння, відкрив дверку пасажирського сидіння, а яку сів товариш. Сівши до автомобіля пошукали цигарки та вирішили взяти автомобіль та покататись. Намагались завести автомобіль, але в них не получилось. В цей час вони побачили, як до автомобіля, в салоні якого вони знаходились, підходило двоє незнайомих чоловіків. Відразу залишили автомобіль та почали втікати, так як були помічені. Він розкаюється у вчиненому.

Допитаний в судовому засіданні другий обвинувачений свою вину визнав та пояснив, що він повністю підтримує показання. Вони дійсно 06 березня 2015 року близько 21 години зустрілися та пішли прогулятися. Проходячи в нічний час по провулку 8-го Березня м. Андрушівка, поряд з територією господарства побачили автомобіль марки ЗАЗ-968М. Спочатку вони хотіли лише відшукати цигарки для чого відштовхали автомобіль від будинку, щоб з вікон їх не побачили. В автомобілі він знаходився на водійському сидінні, а перший – на пасажирському. Думали, що в автомобілі є бензин, вони зможуть його завести та покататись, так як до цього він вже водив батьківський автомобіль. Намагались завести автомобіль, але в них не вийшло. Помітивши двоє незнайомих чоловіків, які підходили до автомобіля, вискочили з нього та почали втікати. Він зробив висновки щодо своєї неправомірної поведінки та розкаюється у вчиненому [2]. Отже, виходячи із наведеного прикладу, можна підсумувати, що підлітки мали за мету заволодіти майном, яке знаходилось в транспортному засобі, а замах на заволодіння ним вчинили у зв'язку із необхідністю забезпечити таємне проникнення до автомобілю. Вказане ще раз підтверджує тезу вчених про недоцільність розміщення складу цього кримінального правопорушення серед діянь у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Так, відповідно до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, законодавцем чітко визначено розмір допомоги, яку надає держава особам, які залишили місця свого постійного проживання у зв'язку із веденням бойових дій: для осіб з інвалідністю та дітей – 3000 гривень; для інших осіб – 2000 гривень [3]. Сума такої допомоги була визначена у березні 2022 року та залишається незмінною у 2023 році. Водночас, варто звернути увагу на те, що на нормативно-правовому рівні відсутній механізм визначення суми такого виду соціальної допомоги, у зв'язку із чим вона не корелюється із мінімальним прожитковим мінімумом та іншими причинами зміни цінової політики (наприклад, інфляції). Коливання курсу іноземної валюти, зміна (хоч і не значна) прожиткового мінімуму призводять до підвищення орендодавцями

орендної плати за житло, зміни цін на паливо, продукти харчування тощо, у зв'язку із чим співвідношення соціальної допомоги та реальних потреб внутрішньо переміщених осіб є незадовільним.

Незадовільним є механізм працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Не дивлячись на наявний масив пропозицій від роботодавців, фактично, на практиці більшість останніх мають упереджене ставлення до такої соціальної групи, що зумовлено наявністю таких факторів як: реєстрація місця проживання в областях, які частково знаходяться у тимчасовій окупації з 2014 року; неприпинені трудові відносини із роботодавцем, який залишився на тимчасово окупованій території; відсутність попиту на окремі професії, які були затребувані за попереднім місцем проживання особи (наприклад, шахтарі) тощо. Вирішенням цієї проблеми може стати удосконалення процесу підготовки та перепідготовки внутрішньо переміщених осіб із метою набуття ними нових професій, а також посилення контролю за випадками дискримінації роботодавцями внутрішньо переміщених осіб за будь-якими ознаками, яка виявилась у неаргументованій відмові у працевлаштуванні.

Застарілим та таким, що не відповідає потребам сучасної соціальної політики є Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей» [4], положення якого не відповідають вимогам сьогодення та не враховують низку ризиків та загроз, які можуть виникнути в соціальному механізмі захисту таких категорій в умовах воєнного стану. Прогалиною є те, що одинокі матері мають звертатись до органів соціального захисту для підтвердження свого статусу. Це ускладнює механізм отримання соціальної допомоги, зокрема, у випадках, коли частина документів була втрачена внаслідок воєнних дій, а у відповідних реєстрах відсутня такої роду інформація.

Окрему увагу необхідно звернути на Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», в ст. 2 якого визначено, що розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом. До стабілізації економічно-

го становища в Україні розмір державної соціальної допомоги визначається з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму встановлюється виходячи з можливостей Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік. Для громадян, які одержали статус особи, яка проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського, прожитковий мінімум збільшується на 20 відсотків. Максимальний розмір державної соціальної допомоги не може перевищувати прожитковий мінімум для сім'ї, крім випадків, передбачених частиною четвертою цієї статті [5]. Такий законодавчий підхід, з одного боку можна пояснити відсутністю в державі можливості забезпечувати такий соціальний захист на належному рівні. З іншого боку, варто відмітити, що розуміння під розміром державної соціальної допомоги визначається різницю між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, хоч і з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму надає простір для варіювання суми виплат для таких родин. Водночас, із урахуванням того факту, що більша частина кримінальних правопорушень взагалі та досліджуваних зокрема вчиняється неповнолітніми із малозабезпечених родин, така законодавча прогалина має бути усунута, шляхом визначення чіткого розміру соціальної допомоги. Окрему увагу також необхідно звернути на те, що відповідно до вказаного нормативно-правового акту, середньомісячний сукупний дохід сім'ї – це обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї, одержаний ними протягом шести місяців, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. При цьому законодавець не враховує випадки, коли окремі члени родини проживають на тимчасово окупованих територіях та не підтримують зв'язок із іншими (прикладом може бути ситуація, в якій батько та мати дитини юридично знаходяться у шлюбі, а фактично проживають окремо). Отже, наразі доцільно розробити механізм встановлення факту спільного проживання членів родини та отримання ними офіційного доходу, а також виключення із розрахунку доходу особи, яка

проживає на окупованій території та не підтримує зв'язок із членами родини.

Особливу увагу держава має приділяти удосконаленню забезпечення роботи критичної та транспортної інфраструктури, подолання наслідків військової агресії. Наразі в ускладнених умовах економічного функціонування правоохоронні органи все частіше фіксують факти збільшення кількості випадків вчинення кримінальних правопорушень проти власності, зокрема, це також стосується і незаконного заволодіння транспортними засобами. Із урахуванням того факту, що неповнолітні особи ще не здатні повноцінно відчувати негативний соціально-економічний вплив, логічним вирішенням такої проблеми є сприяння економічному розвитку дорослого оточуючого середовища, в якому вони виховуються.

Висновки. Таким чином, соціально-економічне запобігання таким кримінальним правопорушенням має передбачати вирішення таких нагальних проблем як: 1) унормування положень, які стосуються прав та обов'язків внутрішньо переміщених осіб, шляхом удо-

сконалення процесу підготовки та перепідготовки із метою набуття ними нових професій, а також посилення контролю за випадками дискримінації роботодавцями за будь-якими ознаками, яка виявилась у неаргументованій відмові у працевлаштуванні; 2) підвищення рівня соціального захисту дітей, які виховуються у неповних родинях, особливо – в частині спрощення/автоматизації механізму отримання соціальної допомоги; 3) вдосконалення соціальної програми допомоги малозабезпеченим сім'ям, шляхом визначення чітких меж (розміру) такої допомоги та розробки механізму встановлення факту спільного проживання членів родини та отримання ними офіційного доходу, а також виключення із розрахунку доходу особи, яка проживає на окупованій території та не підтримує зв'язок із членами родини; 4) сприяння розвитку транспортної інфраструктури в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану; 5) забезпечення логістики; 6) підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Семенишин М. О. Запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами як об'єкт кримінологічного дослідження. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/60.pdf>
2. Вирок Андрушівського районного суду Житомирської області від 03.11.2015 року (справа №: 272/347/15-к, провадження № 1-кп/272/28/15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53334923>
3. Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 р. № 709). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text>
4. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей» від 30.12.2000 № 1396/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396/2000#Text>
5. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>
6. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.